

مصادیق زنان اسوه از منظر قرآن کریم

مریم مهری

چکیده

زنان قشر تأثیرگذار جامعه هستند که در عرصه های مختلف علمی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... ایفای نقش می کنند. برخی زنان به دلیل امتیازات و ویژگی های خاص به عنوان اسوه و نمونه برای سایر انسان ها معرفی شده اند. قرآن کریم برای تکامل انسان ها در ابعاد مختلف برنامه دارد، برخی زنان را به عنوان الگو و اسوه برای همه معرفی کرده است. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه ای و با هدف معرفی مصادیق زنان اسوه از منظر قرآن کریم انجام گرفته و در پایان به این موارد رسیده است: زنان اسوه در عرصه فرهنگی: حضرت حنه (علیها السلام)، حضرت مریم (علیها السلام)، حضرت آسیه (علیها السلام)، زنان اسوه در عرصه سیاسی اجتماعی: مادر حضرت موسی (علیه السلام)، خواهر حضرت موسی (علیه السلام) و ملکه سبأ و زنان اسوه در عرصه اقتصادی: دختران حضرت شعیب (علیه السلام).

کلیدواژه ها:

زنان، اسلام، الگو، قرآن

زنان قشر تأثیرگذار جامعه هستند که در عرصه های مختلف علمی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... ایفای نقش می کنند. برخی زنان به دلیل امتیازات و ویژگی های خاص به عنوان اسوه و نمونه برای سایر انسان ها معرفی شده اند. قرآن کریم برای تکامل انسان ها در ابعاد مختلف برنامه دارد، برخی زنان را به عنوان الگو و اسوه برای همه معرفی کرده است. حال این پرسش مطرح است که مصادیق زنان اسوه از منظر قرآن کریم چه کسانی هستند؟ محقق در نظر دارد با بررسی آیات قرآن کریم مصادیق زنان اسوه را معرفی نماید.

شناخت مصادیق زنان اسوه، سایر زنان را به الگوبرداری عملی از ویژگی های اخلاقی، رفتاری و شخصیتی از این زنان ترغیب نموده و آنان را در جهت تکامل جامعه انسانی یاری خواهد نمود. درحالی که عدم شناخت مصادیق زنان اسوه چه بسا الگوی غلطی را در جامعه از زنان ترسیم کرده و آنان در جهت سقوط و تباهی و قرار گرفتن در معرض خطر سوءاستفاده ابزاری از زنان با شعارهای فریبنده فمینیسم قرار داده و آنان را از شخصیت والای انسانی دور خواهد نمود.

در زمینه زنان اسوه، کتاب ها و مقالاتی به رشته تحریر درآمده است که به ذکر چند مورد از آن ها بسنده می شود: سیدخلیل خلیلیان در کتاب (سیمای زنان در قرآن) (۱۳۵۹)، زنانی که سیمای درخشنده ای در قرآن دارند و یا زنانی که به زشتی سیرت وصف شده اند را مورد بررسی قرار داده است. همچنین نکات تاریخی، تربیتی و اخلاقی مربوط به زن بیان شده است و با ارائه نمونه هایی از زنان در قرآن، الگویی برای زنان عصر خود ارائه می کند تا راه و روش درست را بشناسند.

فاطمه حسینی در مقاله (اسوه بودن حضرت زهرا (سلام الله علیها) (۱۴۰۰)، با استناد به آیات و روایات و برشمردن ویژگی های شاخص حضرت زهرا علیها السلام ایشان را به عنوان انسان کامل و شاخص ترین اسوه برای تمام جوامع بشری از جانب خداوند معرفی کرده است.

سوسن آل رسول در مقاله (اصول موثر در روابط صمیمانه همسران با الگوبرداری از اسوه های قرآنی و همسران بهشتی) (۱۳۹۰) با تأکید بر اهمیت ارتباط سالم در خانواده از دیدگاه قرآن، به دنبال استخراج عوامل مثبت و منفی موثر بر روابط همسران از متون قرآنی است و اصول موثر در روابط همسران که در داستان های قرآنی

نمود پیدا می کنند، بررسی شده است. در مقاله حاضر مصادیق زنان اسوه در عرصه های مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و نظامی از منظر قرآن کریم مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مفاهیم

مفهوم لغوی و اصطلاحی اسوه

با بررسی لغوی واژگان اسوه و امام، مفاهیم قصد، توجه، پیشوایی، راهنما، شاخص و... به دست می آید.

معنای لغوی: اسوه واژه ای قرآنی است که در ترجمان فارسی آن واژه های الگو، مدل، نمونه، قهرمان، مثال، سرمشق روبه رو، قدوه و مقتدی استفاده می شود. (لغت نامه دهخدا، حرف الف)

اسوه، اسم ثلاثی مجرد است که معنای مصدری از آن فهمیده می شود (صافی، ج ۲۱، صفحه ۱۴۶). و هر چند در تفاسیر آن را به معنای مصدری گرفته اند؛ اما مترجمان معاصر از ترجمه اسمی آن استفاده می کنند. (تفسیر نمونه، ج ۱۷، ص ۲۴۳؛ طباطبایی محمد حسین، المیزان ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، ج ۱۹، ص ۴۳۲)

این کلمه از ریشه (۱- س- و) و «اسا» به معنای مداوا، اصلاح (ابن فارسی، معجم مقاییس اللغة، ج ۱، ص ۱۰۵)، اندوه، مداوای جراحت و صبر آمده است. (ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۱۴۶)

واژه «اسوه» در لغت به معنای سرمشق پیشوا آنچه بدان شخص اندوهگین تسلی یابد حالت و روشی که شایسته پیروی است می باشد. با توجه به معنایی که واژه شناسان لغت برای «اسوه» بیان کرده اند می توان گفت انسانی که واژه اسوه بر او صدق می کند باید دارای خصوصیت کلی زیر باشد:

۱. استقامت و شکیبایی

۲. هوشیاری و درایت

۳. اخلاص و توجه به خدا

۴. تسلط بر حوادث

۵. روحیه ای خستگی ناپذیر

۶. زنانو نژدن در برابر سختی ها

۷. پناه گاه مردم بودن

«اسوه» در قرآن

واژه اسوه در قرآن سه بار آمده است:

الف: خطاب به پیامبر

«لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر وذكر الله كثيراً»؛ (سوره احزاب، آیه ۲۱)
بی گمان فرستاده خداوند برای شما نمونه ای نیکوست برای آن کس از شما که به خداوند و به روز باز پسین امیدوار و خداوند را بسیار یاد می کند

ب) خطاب به حضرت ابراهیم الله

فقد كانت لكم أسوة حسنة في إبراهيم والذين معه (سوره ممتحنه، آیه ۴): بی گمان برای شما ابراهیم و همراهان وی نمونه ای نیکویند.

ج) حضرت ابراهیم و یارانش

لقد كان لكم فيهم أسوة حسنة لمن كان يرجو الله و اليَوْمَ الآخرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللهَ هو الغني الحميد (سوره ممتحنه، آیه ۶): بی گمان برای شما آنان نمونه ای نیکویند برای هر کس که به خدا و روز باز پسین امید ورزید و هر که روی بگرداند، بداند خداوند است که بی نیاز ستوده است.

واژه های مرتبط با اسوه

این واژه ها عبارتند از: «اقتدا»، «شهدا»، «مَثَل»، «امام» (دایره المعارف قرآن کریم مرکز فرهنگ و معارف قرآن کریم، ج ۳، ص ۳۲۳)

۱. اقتدا: «أولئك الذين هدى الله فبهداهم اقتده قل لا أسألكم عليه أجراً إن هو إلا ذكرى للعالمين» (سوره انعام، آیه ۹۰) آنان کسانی هستند که خداوند راهنمایی شان کرده است پس از رهنمود آنان پیروی کن بگو من برای آن پیامبری، از شما پاداش نمی خواهم، جز یاد کردن برای جهانیان نیست

خداوند در این آیه پس از نام بردن از چند پیامبر و برشماری صفات و ویژگی های آنان به رسول گرامی خویش می فرماید: به هدایت آنان اقتدا کن.

۲. امام این واژه در مورد حضرت ابراهیم الله و انبیا به کار رفته و به پیشوا بودن آنها اشاره دارد.

الف) «و إذ ابتلى إبراهيم ربه بكلماتٍ فأتَمَّهُنَّ قَالَ إِلَىٰ جَاءَ لَكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (سوره بقره، آیه ۱۲۴)؛ و یاد کن آنگاه را که پروردگار ابراهیم او را با کلماتی آزمود و او آنها را به انجام رسانید فرمود من تو را پیشوای مردم می گمارم، (ابراهیم) گفت: «و از فرزندانم (چه کسی را)؟» فرمود: پیمان من به ستمکاران نمی رسد.

ب) «وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ»؛ و آنان را پیشوایانی کردیم که به فرمان ما راهبری می کردند و به آنها انجام کارهای نیک و بر پاداشتن نماز و دادن زکات را وحی کردیم و آنان پرستندگان ما بودند.

۳. شهید به یک معنی بر الگو اطلاق شده است چنان که معنای دیگر آن گواه است.

الف) «و كذلك جعلناكم أمةً وسطاً لتكونوا شهداء على الناس و يكون الرسول عليكم شهيداً و...» و بدین گونه شما را امتی میانه کرده ایم تا گواه بر مردم باشید و پیامبر بر شما گواه باشد.

ب) «و يوم تبعث في كل أمةً شهيداً عليهم ممن أنفسهم و جئنا بك على هؤلاء شهيداً»؛ و یاد کن روزی را که هر امتی گواهی از خودشان بر آنان برانگیزیم تو را بر اینان گواه آوریم و بر تو این کتاب را فرو فرستادیم که بیانگر هر چیز و رهنمود و بخشایش و نوید بخش برای مسلمانان است.

است. صلاح و فساد جامعه، در گرو صلاح و فساد زنهاست؛ چرا که پایه اصلی تعالی و توسعه جامعه سرمایه های انسانی آن جامعه است و زنان که تولید کنندگان و هدایت کنندگان سرمایه هستند، نقش اساسی را دارند.

(جمعی از مولفان، ۱۳۸۷، ص ۴۷ و ۴۸)

بنابراین یکی از مصادیق بارز زنان اسوه در عرصه سیاسی اجتماعی، حضرت بلقیس است.

مصادیق زنان اسوه در عرصه اقتصادی از منظر قرآن کریم

«لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ» (سوره نساء، آیه ۳۲)؛ آرزو و (توقع بیجا) در فضیلت و مزیتی که خدا به آن بعضی را بر بعضی برتری داده مکنید که هر که از مرد و زن از آنچه اکتساب کنند بهره مند شوند و هر چه خواهید از فضل خدا درخواست کنید نه از خلق تا به شما اعطا کند که خدا به همه چیز دانا است.

بر اساس تعالیم مقدس اسلام، هیچ کس حق سلب مالکیت از زن و ایجاد مانع برای فعالیتهای اقتصادی او را ندارد و زنان همان گونه که از سایر حقوق اجتماعی بهره مند هستند از این حق الهی نیز برخوردار خواهند بود.

دختران حضرت شعیب

از جمله مصادیق زنان اسوه در عرصه اقتصادی از منظر قرآن کریم، دختران حضرت شعیب (علیه السلام) است.

«وَكَمًا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّهُ مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا تَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ» (سوره قصص، آیه ۲۳)

و چون موسی به چاه آب مدین رسید گروهی از مردم را در اطراف آن دید که به سیراب کردن چهار پایان خویش مشغولند و در کنار آنان به دو زن برخورد که مراقب بودند تا گوسفندانشان با گوسفندان دیگر مخلوط نشوند. پس موسی جلو رفته و به آنان گفت: منظور شما از این کناره گیری چیست؟ گفتند: ما برای پرهیز از اختلاط با مردان گوسفندان خود را آب نمیدهیم تا اینکه همه ی چوپانان خارج شوند و حضور ما در اینجا برای آن است که پدر ما پیر مردی کهنسال است.

تذودان» از ماده «خود» به معنای منع کردن و جلوگیری کردن است. در این آیه کلمه «وجد» دو مرتبه تکرار شده که نشانه ی دو نگاه جداگانه است در حالی که اگر مردان و زنان در کنار هم بودند با یک نگاه دیده می شدند.

(سوره قصص، آیه ۲۴) «فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ»

پس (موسی) گوسفندانشان را برای آنان آب داد. سپس رو به سوی سایه آورد و گفت: پروردگارا همانا من به هر خیری که برایم بفرستی نیازمندم.

به نکاتی درباره این آیه اشاره می شود:

۱. آنها از منابع ملی هستند، نه اموال شخصی. «ماءمدین... الناس یسقون»

۲. نباید از حیا و ضعف زنان، سوء استفاده شود. اگر قانون و حمایتی در کار نباشد، بسیاری از مردان حقوق زنان را نادیده می گیرند. «امه... یسقون ووجد من دونهم امرأتین»

۳. حریم میان زن و مرد یک ارزش است که دختران شعیب آن را مراعات می کردند. «و وجد من دونهم امرأتین»

۴. از موقعیت خود سوء استفاده نکنیم. «وجد من دونهم امرأتین» (این دو زن، دختران شعیب پیام بودند، ولی از مردم نخواستند تا بخاطر پدرشان، راه را برای آنان باز کنند)

۵. دختران پیامبر خدا چوپانی می کنند ولی هرگز تن به ذلت و گدایی نمی دهند. «امرأتین تذودان» (قرآنی، ۱۳۲۴، ص ۴۰)

۶. چوپانی، شغل بسیاری از انبیای الهی بوده است. «و أبونا شیخ کبیر» اگر پدر ما پیر نبود، خودش چوپانی می کرد.

۷. مشکلات شخصی ما را از حمایت دیگران باز ندارد. «ما خطبکما» (موسی که جانش در خطر و در حال فرار بود از کمک و حمایت دیگران دست برنداشت).

۸. حمایت از زنان یک ارزش انسانی است. «ما خطبکما»

۹. گفتگوی مرد با زن در صورت لزوم مانعی ندارد. «ما خطبکما»

۱۰. «در حرف زدن با نامحرم خلاصه سخن گفته شود. «ما خطبکما»

۱۱. نسبت به آنچه در اطراف ما میگذرد بی تفاوت نباشیم. «ما خطبکما»

۱۲. کار زن در خارج از منزل اشکالی ندارد، به شرط آنکه:

زن در محیط کار، تنها نباشد. «امراتین» و با مردان اختلاطی نداشته باشد. «من دونهم، لا نسقی حتی یصدر

الرءاء» مردی که توان کار داشته باشد، در خانواده نباشد. «أبونا شیخ کبیر»

اگر در موضعی غیر عادی قرار داریم از خود دفع شبهه کنیم. «أبونا شیخ کبیر» (همان، ص ۴۱) ۱۳.

۱۴. وقتی پدر و نان آور خانواده از کار می افتد، همه ی فرزندان حتی دختران نیز مسئول هستند. «أبونا شیخ

کبیر»

۱۵. در کمک به دیگران شرطی قرار ندهیم سریع اقدام کنیم. «فسقی لهما»

حضرت موسی همین که دلیل منطقی آن دو زن را شنید بدون هیچ گونه پرسش و درخواستی بی درنگ به رفع خواسته آنان پرداخت.

۱۶. خدمت به مردم را باید خالصانه انجام داد و حل مشکلات خود را از خداوند بخواست. «فسقی لها- رب انی»

(موسی گوسفندان آن دو دختر را سیراب کرد ولی برای رفع گرسنگی خود به جای استمداد از آنان از خدا کمک طلبید).

۱۷. باید همه چیز را از خداوند درخواست کرد. «رب انی لما انزلت الی من خیر فقیر»

۱۸. نباید در دعا برای خداوند تکلیف و مصداق معین کرد. «لما انزلت الی من خیر فقیر» (حضرت موسی با اینکه

گرسنه بود ولی از خدا، نان و غذا طلب نکرد). (قرآنی، ۱۳۲۴، ص ۴۲)

بنابراین یکی از مصادیق زنان اسوه در عرصه اقتصادی، دختران حضرت شعیب (علیه السلام) هستند.

نتیجه گیری

زنان در عرصه های مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی نقشی تأثیرگذار دارند اما نقش برخی زنان به حدی برجسته و بارز است که از منظر قرآن کریم به عنوان اسوه و نمونه برای زنان و مردان باایمان برشمرده شده اند. پژوهش حاضر، مصادیق زنان اسوه را از منظر قرآن کریم بررسی کرده و به این موارد رسیده است:

زنان اسوه در عرصه فرهنگی:

حضرت حنه (علیها السلام)

حضرت مریم (علیها السلام)

حضرت آسیه (علیها السلام)

زنان اسوه در عرصه سیاسی اجتماعی:

مادر حضرت موسی (علیه السلام)

خواهر حضرت موسی (علیه السلام)

بلقیس

زنان اسوه در عرصه اقتصادی:

دختران حضرت شعیب (علیه السلام)

فهرست منابع

*قرآن

۱. قرائتی، محسن، ۱۳۲۴، تفسیر سوره قصص، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن
 ۲. مطهری، مرتضی، ۱۳۸۰، مقام زن، انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)
 ۳. زیبایی نژاد، محمدرضا، ۱۳۴۲، درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام، نشرهاجر
 ۴. جمعی از مؤلفان، ۱۳۸۷، زن و یاری موعود، انتشارات سبب النبی
 ۵. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۰۵، تفسیر نمونه، جلد ۲، دارالکتب الاسلامیه
 ۶. لغت نامه دهخدا، حرف الف
 ۷. صافی، محمود اعراب القرآن و حرفه و بیان، ج ۲۱-۲۲
 ۸. ابن فارسی، احد معجم مقایس اللغة، به کوشش عبد السلام محمد هارون، ج ۱
 ۹. طباطبایی، محمد حسین، المیزان ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، ۱۹ ج
 ۱۰. فصلنامه علمی فرهنگی جستار، دوره ۵، ۱۳ و ۱۴ (ویژه پیامبر اعظم، شماره پیاپی ۱۳، زمستان ۸۵ و بهار ۸۶، سال چهارم و پنجم، اردیبهشت ۱۳۸۶، قرآن و اسوه (تبیین آیه شریفه لقد کان لکم فی رسول الله اسوه حسنه)، مهدی کبیری (عضو حلقه علمی بیان دانش پژوه دوره علوم و معارف قرآن گروه آموزشی علوم قرآن و حدیث)
- doi/10.22081/Jet.2006.21664
۱۱. پایگاه اطلاع رسانی حوزه